

Ilomantsi Hutunniemi Arkeologinen kartoitus 2012

Ville Laakso
Timo Sepänmaa

Kustantaja: Ilomantsin kunta

Sisältö:

Perustiedot	2
Tehtävä	4
Topografiaa	4
Tiedot alueen muinaisjäännöksistä ennen tutkimusta	5
Hutunniemi	5
Hutunniemi 2	5
Kirkonkylä Pappilanvaara	5
Maastotyöt	7
Havainnot	7
Hutunniemi ja Hutunniemi 2.....	7
Läntinen ja lounainen rantavyöhyke	7
Hutunniemi 2 – historiallisen ajan asuinpaikka-alue.....	9
Tutkimusalueen pohjoisosa	12
Havaintokartta	14
Hutunniemi ja Hutunniemi 2 – luettelo maastohavainnoista	15
Koekuopat:.....	15
Maanpinnalle havaitut rakenteet:.....	16
Pappilanvaaran alueen muinaisjäännökset.....	17
Hotelli-kuntoutuskeskus Pääskynpesän alue	19
Tulkinnat	19
Hutunniemi ja Hutunniemi 2.....	19
Pappilanvaaran ja Pääskynpesän alue	20
Tulkintakartta.....	21
Vanhoja karttoja	22

Perustiedot

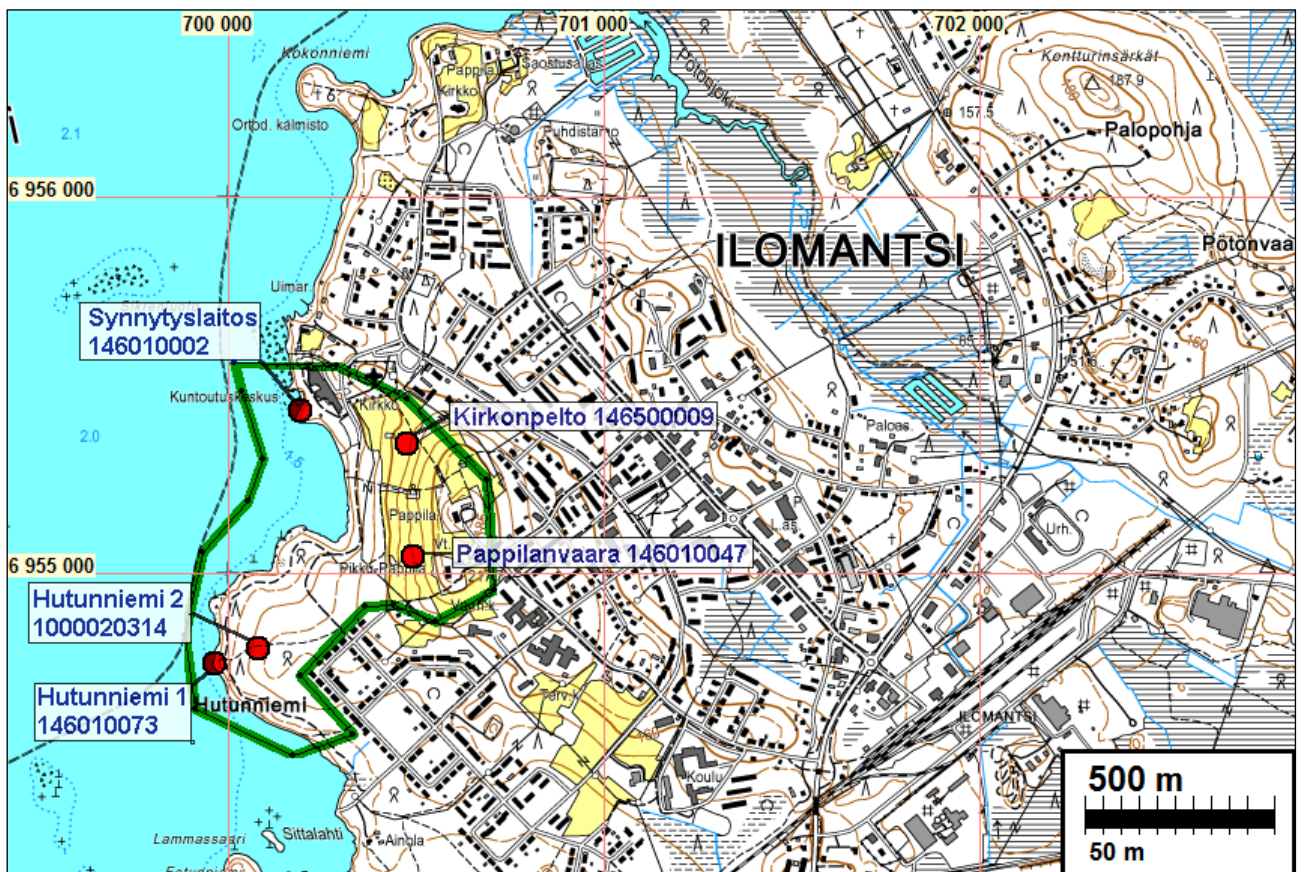
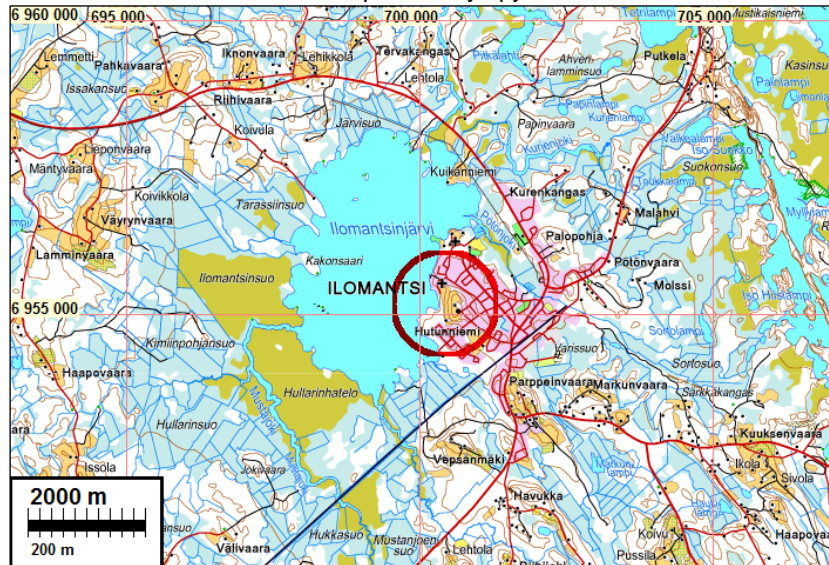
- Alue:** Hutunnimen ja Pääskynpesän kaavamuutosalueet. Ilomantsin kirkonkylän keskustan itäpuolella oleva Hutunniemen alue, Pääskynpesän Kuntoutuskeskuksen ja Hutunniemen välillä. Pääpaino Hutunniemen rakentamattomalla kärkialueella, missä aiemmin havaittu merkkejä muinaisjäännöksestä.
- Tarkoitus:** Selvittää ja kartoittaa alueella olevat muinaisjäännökset.
- Työaika:** Kenttätyöt marraskuun alku 2012
- Kustantaja:** Ilomantsin kunta
- Tekijät:** Mikroliitti Oy, Ville Laakso ja Timo Sepänmaa.
- Tulokset:** Hutunnimen alueelta on tehty aiemmin kivikautiseen asuinpaikkaan viittaavia kvartsilöytöjä aivan rannan tuntumasta (mjrek. 146010073). Hutunniemen alueella on todettu useita raivausröykkiöitä ja mahdollisia rakennuksen pohjia (mjrek.1000020314), Hutunniemen koillispuolella, Pappilanvaaran alueella on havaittu inventoinnissa 1996 (Poutiainen & Kupiainen) merkkejä vanhemmasta historiallisen ajan asutuksesta - alueella tiedetään sijainneen ns. ortodoksikalmisto ja mahd. vanha kirkonpaikka (mjrek. 146500009 ja 146010047).

Hutunniemen alueella todettiin kivikautisen asuinpaikan todennäköisesti kattavan koko niemen ranta-alueen. Niemen sisäosa on historiallista asuinpaikkaa, jossa erilaisia rakenteiden jäänteitä. Lisäksi havaittiin muita, tarkemmin ajoittamattomia mutta muinaisjäännöksenä pidettäviä jäänteitä niemen pohjoisrannalta. Pappilan-

vaaran aluetta ei tarkemmin tutkittu maastossa, mutta sitä tarkasteltiin pintapuolisesti sekä eri historiallisten lähteiden valossa.

Selityksiä: Koordinaatit "NE" ovat ETRS-TM35FIN (Euref) ellei toisin mainittu. Kartat ja ilmakuvaotteet ovat ETRS-TM35FIN koordinaatistossa. Karttapohjat Maanmittauslaitoksen maastotietokannasta syksyllä v. 2012.
Valokuvia ei ole talletettu mihinkään viralliseen arkistoon eikä niillä ole mitään kokoelmatunnusta. Valokuvat digitaalisia, kopiot niistä on luovutettu tilaajalle CD:llä. Valokuvat ovat tallessa myös Mikrolitti Oy:n serverillä.

Tutkimusalue punaisen ympyrän sisällä

Tutkimusalue on pääpiirteittäin rajattu vihreällä – painopiste Hutunniemessä. Lähtötiedot ennen maastotutkimusta: alueen muinaisjäännökset pistekohteina (pun. pallot)

Tehtävä

Ilomantsin Hutunniemen – Pääskynpesän alueelle ollaan laatimassa yleiskaavan muutosta, jossa mm. on tarkoitus selvittää edellytykset sijoittaa pientaloasutusta Hutunniemen alueelle. Hankeen johdosta Museovirasto antoi lausunnon (30.3.2012, dnro 193/303/2012) jossa edellytettiin alueella suoritettavaksi arkeologinen muinaisjäännöskartoitus. Ilomantsin kunta tilasi alueen kaavakonsultin Pöyry Finland Oy:n välityksellä Mikroliitti Oy:ltä muinaisjäännösten kartoituksen alueella. Kartoitusta täydennettäisiin osittain tavanomaisella maastoinventoinnilla. Viimeksi mainittu mm. sen vuoksi, että todettaisiin ulottuvatko läheisyydessä sijaitsevat muinaisjäännökset – lähinnä Kirkonkylä Pappilanvaara (historiallisen ajan hautausmaa ja mahdollinen kirkonpaikka) inventointialueelle. Pappilanvaaran suhteen kiinnitettiin erityistä huomiota historiallisten lähteiden, mm. karttojen, analyysiin. Tutkimusta varten haettiin ja saatiin Museovirastolta tutkimuslupa (16.10.2012, dnro 073/302/2012).

Tilaaajan esittämä *pääkysymys* oli: selvittää Hutunniemen alueen muinaisjäännöstilanne: mitä ja missä. Saada materiaalia jonka avulla mm. museoviranomaiset ja kaavoittaja voivat selvittää millä edellytyksillä ja miten aluetta voidaan kaavoittaa.

Topografiaa

Inventointialue on maaperältään pääasiassa moreenia. Kasvillisuudeltaan alue on pääasiassa kuusimetsää, paikoin varsin tiheää. Suureksi osaksi alue on kivikkoista ja suurin osa maapohjaltaan kosteaa – vettä huonosti läpäisevää. Poikkeuksena tästä on osa rantavyöhykettä, jossa on lajittunutta hiekkaa. Lisäksi niemen lounaisosan loivasti lounaaseen viettävä alue, jolle suurin osa todetusta historiallisen ajan muinaisjäännöksestä sijoittuu, on melko kuivapohjaista, vaikka maaperä onkin moreenia. Alueella on lisäksi paikoin pienialaisia kumpareita tai törmämaisten muodostumien reunoja, joilla maaperä on kuivempaa, mutta nämä alueet ovat pääasiassa hyvin kivikkoisia ja siksi epätodennäköisiä muinaisjäännösten sijoittumisen kannalta. Rannan tuntumassa on pari pienialaista kalliopaljastumaa.

Ilomantsinjärven rannansiirtymishistoriaa ei tiettävästi ole tutkittu. Kartoilta päätellen näyttää siltä, että järven pinta on pian jääkauden jälkeen erilliseksi järveksi kurouduttuaan pysynyt melko lähellä nykyistä tasoaan ja lasku-uoma – Ilomantsinjoki - pysynyt samana. Koska Ilomantsinjärven vedet ovat vuosituhansia virranneet pohjoiseen, Mekrijärveen, on selvää, että järvi on transgressiivinen – eli järven pinta on pikkuhiljaa kohoamassa. Korkeusero Ilomantsinjärvestä Mekrijärveen on vain puolisen metriä, joten transgressio ei tuhansien vuosien aikana ole ollut kovin voimakasta. Tätä oletusta puoltaa myös se seikka, että kaikki Ilomantsinjärven alueelta tunnetut kivikautiset asuinpaikat (5 muuta kohdetta Hutunniemestä n. 2,5 km:n matkalla pohjoiskoilliseen) sijaitsevat aivan nykyisellä rannalla tai jopa hieman keskivedenpinnan tason alapuolella.

Mahdollinen viite siitä, että järven pinta on ilmeisesti historiallisella ajalla käynyt ainakin yli metrin nykyistä korkeammalla, saatiin koekuopasta 10 (ks. luku 5.1.1.). Koekuopassa havaitun, oletetun transgressiokerrostuman syynä voi olla järven patoaminen esim. vesivoiman takia tai toisaalta myös mahdollisesti lyhytaikainenkin tulva.

Inventointialueella oli nykyisen rantavyöhykkeen lisäksi (jossa maaperä on huuhtoutumakivikkoa ja rantahiekkaa sekä matala törmä n. 144,5 – 146 m korkeustasolla) lähinnä alueen lounaisosassa havaittavissa melko selvä muinainen rantamuodostuma n. 150 m:n korkeustasolla (juuri arviolta 148,5 m:n tasolla, laki n. 151 m korkeustasolla). Aivan ilmeisesti kyseessä on pian jääkauden jälkeen syntynyt rantamuodostuma, joka suurella todennäköisyydellä on niin

varhainen, että rantasidonnaisten muinaisjäännösten esiintyminen tämän rantamuodostuman päällä on hyvin epätodennäköistä. Tämän törmän päälle tehtiin 4 koekuoppaa (kk:t 5, 6, 7 ja 8), joissa ei havaittu merkkejä esihistoriallisista muinaisjäännöksistä. Samoilla tienoilla, hieman alemmalla tasolla, on paikoin selvästi erottuva törmä noin n. 147 – 148 m mpy. korkeustasolla. Tämän päälle tehtiin yksi koekuoppa (kk 11), josta ei todettu merkkejä muinaisjäännöksestä.

Tiedot alueen muinaisjäännöksistä ennen tutkimusta

Hutunniemi

Hutunniemen kivikautinen asuinpaikka oli Museoviraston muinaisjäännösrekisterissä merkitty pistekohteeksi (N 6954762 E 699965) – sen rajoja ei siis ollut määritelty tai arvioitu. Ensimmäisen muinaisjäännökseen viittaavan havainnon paikalta teki Riitta Kurvinen, joka vuonna 1996 toimitti Museovirastoon rannalta löytyneen kivitaltan (KM 29741). Seuraavana vuonna hän toimitti Museovirastoon rantavedestä löytyneen kehdonjalaksen muotoisen hakun (KM 30631). Vuosien 1997 – 2012 välillä alueelta on toimitettu Museovirastoon arkeologien tekemien tarkastusten sekä Riitta Kurvisen toimesta kvartsi-iskoksia lisäksi kolmeen otteeseen (KM 31524, KM 31922, KM 32285). Vuonna 2005 Taisto Karjalainen tarkasti paikan saamatta lisähavaintoja muinaisjäännöksestä, mutta mittasi paikan koordinaatit GPS-laitteella. Tähän mittaukseen perustuneen Museoviraston rekisteriportaalissa oleva koordinaattipiste. Vuonna 2012 Päivi Kankunen on tarkastanut paikan (ei tarkastuskertomusta).

Inventoitaessa ja raporttia tehdessä ei ollut käytettävissä tietoja esineiden ja kvartsi-iskosten tarkoista löytöpaikoista. Pääteltävissä oli, että ainakin osa löydöistä olisi Museoviraston ilmoittaman koordinaattipisteen tienoilta, mutta havaintoalue ei kokonaisuudessaan ollut selvitettävissä.

Hutunniemi 2

Museoviraston muinaisjäännösrekisterissä kohteesta oli seuraava Päivi Kankusen lyhyt kuvaus vuodelta 2012: ”Hutunniemessä laajalla alueella viljelyröykkiöitä, tasattuja aloja, mahdollisia rakennuksen pohjia, pengerrystä. Kohteen ajoitusta ei ole selvitetty.” Kohde oli ilmoitettu pisteenä (N 6954800 E 700080) eikä sen laajuutta ollut arvioitu. Kohde oli rekisterissä määritelty historiallisen ajan kaskiröykkiöalueeksi.

Kirkonkylä Pappilanvaara

Ilomantsin kirkonkylä on historian tutkimuksessa arvioitu Pohjois-Karjalan vanhimmaksi kyläksi, mahdollisesti jo 1300-luvun alussa asutuksensa saaneeksi (Saloheimo 1971a:30; Björn 1991:115).

Historiallisen ajan kartta- ja muiden asiakirjalähteiden perusteella valtaosa kylän vanhimmasta historiallisesta asutuksesta on sijainnut heti Hutunniemen koillispuolella olevalla laajalla Pappilanvaaralla, joka nousee enimmillään melkein 190 metrin korkeuteen – vajaat 50 m Ilomantsinjärven yläpuolelle. Vaaran länsirinne laskee Ilomantsinjärveen; rinteiden puolivälissä ovat vaaralla sijainneiden ortodoksisten ja luterilaisten kirkkojen muistomerkit.

Pappilanvaaran länsirinnettä. Kuvattu kaakkoon. Kuva: Ville Laakso.

Pappilanvaaran länsiosassa olevat muistomerkit. Eivät ilmeisesti ilmaise kirkkojen ja tai hautausmaiden paikkoja muuten kuin viitteellisesti. Kuvattu itäkaakkoon Kuva: V. Laakso.

Kirkkojen ja niihin liittyneiden hautapaikkojen tarkasta sijainnista ei tiettävästi ole aiempaa tutkimukseen perustuvaa julkaistua tietoa. Isojakokartalla (1845; ks. Saloheimo 1971b:5) vaaralla sijaitisi 12 taloa ja lisäksi tämän tutkimuksen kannalta keskeinen Hiltulan talo muutama sata metriä erillään lounaassa.

Museoviraston muinaisjäännösrekisterissä Pappilanvaaran alueelle on merkitty (vuoden 2012 tilanne) kaksi pistemäistä kohdetta: Kirkonkylä Pappilanvaara (ortodoksikalmisto) sekä Kirkonkylä Kirkonpelto (mahdollinen historiallisen ajan asuinpaikka).

Maastotyöt

Maastotyöt alueella tekivät arkeologit Ville Laakso ja Timo Sepänmaa marraskuun alussa 2012. Alueella oli muutaman sentin lumikerros ja noin 1 asteen pakkanen. Varsinkin Hutunniemen sisäosassa, Hutunniemi 2:n historiallisen ajan asuinpaikan alueella ja lähiympäristössä, oli melko hiljattain tehty metsänharvennusta, mistä johtuen maanpinta oli suurella alalla täynnä puunkoksia ja muuta raivausjätettä. Tämä hankaloitti maanpinnalle paremmissa olosuhteissa erottuvien rakenteiden havaitsemista. Todennäköisesti osa alueen rakenteista jäikin tästä syystä toteuttamatta.

Inventoijat tekivät kenttätönsä kumpikin pääasiassa omia reittejään kulkien ja itsenäisesti havaitsemansa kohteet tulkiten ja dokumentoiden. Maanalaisia kulttuuri- ja löytökerrostumia ja rakenteita toinen inventoijista etsi maakairalla (Ville Laakso) ja toinen lapiolla (Timo Sepänmaa). Koekuoppien paikoille mitattiin GPS-koordinaatit, kairauskohdille ei.

Mittaustyössä käytössä oli modernit ja laadukkaat käsi-GPS-laitteet WAAS-tarkennuksella, joiden paikannustarkkuus voi olla parhaimmillaan alle ± 3 m ja satunnaisesti sitäkin tarkempi. Usein paikannustarkkuus jää ± 10 m suuruusluokkaan katveisissa paikoissa ja erityisesti tiheässä metsässä. Ajankohtina jolloin näkyvissä olevia satelliitteja on vähän (vähintään 3 tarvitaan mittaukseen, mitä enemmän, sitä tarkempi paikannus) voi tarkkuus olla huonompikin. Sisäinen paikannustarkkuus on sen sijaan parempi, tuskin muutamaa metriä huonompi. Kokonaisuudessaan mittausten tarkkuuden voidaan todeta olevan riittävä inventoinnin ja muinaisjäännösalueen selvittämisen kannalta – myös todettujen rakenteiden myöhemmin paikantamiseksi.

Muinaisjäännösalueista tehtyjä havaintoja käsitellään luvussa - "[Havainnot](#)", johon sisältyy yleiskartta tehdyistä havainnoista ([Havaintokartta](#)). Kohteiden määritelmiä ja niiden laajuuksia sekä jatkotutkimusten tarvetta arvioidaan luvussa - "[Tulkinnat](#)". Viimeksi mainittuun sisältyy myös karttaliite, johon inventoijat ovat havaintojen perusteella merkinneet arvionsa muinaisjäännösalueiden rajoista ([Tulkintakartta](#)).

Havainnot

Hutunniemi ja Hutunniemi 2

Läntinen ja lounainen rantavyöhyke

Kivikautinen asuinpaikka sijainnee aiempien löytötietojen sekä alueen yleisestä topografiasta ja rannansiirtymishistoriasta päätellen melko kapealla vyöhykkeellä nykyisen rannan tuntumassa. Kuten edellä mainittiin, rantavyöhykkeen tutkimiseen ei tässä yhteydessä ollut mahdollisuutta kuin yleisempien huomioiden ja parin yksittäisen havainnon osalta.

Hutunniemen rantavyöhyke (suunnilleen purupohjaiselta jalankulkuväylältä rantaan – karttaperusteella katkoviivalla merkitty) on pääasiassa kivikkoista moreenimaata. Pätkittäin tällä vyöhykkeellä on lajittunutta hiekkaa, joka muutamilla kohdin muodostaa pienen rantatörmän. Suurin osa rantavyöhykettä on kuitenkin kivikkoisuudestaan huolimatta melko tasaista ja maaperältään kuivaa – tällä perusteella asuinpaikka-alue ei todennäköisesti rajoitu pelkästään rantavyöhykkeen hiekkaisille osille. Asia tulee varmistaa koekuopituksin ennen alueen kaavoittamista.

Aivan Museoviraston muinaisjäännösrekisterissä ilmoitetun, Hutunniemen kivikautista asuinpaikkaa ilmoittavan koordinaattipisteen tuntumassa, hiekkaisen rantatörmän päällä havaittiin soikea painanne (kartalla "KU1").

Asumuspainannetta muistuttava kuopanne (KU1), mahdollinen hiilihauta, rantatörmällä, kuvattu luoteeseen. Kuva: T. Sepänmaa.

Painanne on kooltaan noin 3 x 2,5 m, syvyydeltään parisenkymmentä senttimetriä ja selvästi erottuva. Sekä sijaintinsa että maanpinnalle näkyvän rakenteensa puolesta painanne muistuttaa kivikautista asumuspainannetta. Lienee selvä, että paikalla aiemminkin käyneet arkeologit ovat painanteen havainneet. Tämän tutkimuksen kohdalla ei käytössä kuitenkaan ollut aiempia tutkimusraportteja, joten muiden arkeologioiden mahdolliset tulkinnat tästä painanteesta eivät olleet tiedossa. Painanteen keskelle kairalla tehdyn pistossa oli parinkymmenen sentin paksuinen tumma kerros, jolla perusteella kysymyksessä on todennäköisesti hiilihauta. Mahdollista on kuitenkin myös se, että kyseessä on painanne (esim. asumuspainanne), jonka päälle on myöhemmin kerrostunut liejua tulvan seurauksena (ks. koekuopan 10 kohta).

Koekuoppa n:o 10 tehtiin Hutunniemen alueen pohjois-luoteisalueelle, luoteiseen viettävälle kivikkoiselle niemekkeelle, pururadan ja rannan väliselle melko tasaiselle alueelle. Kohdalla ei ollut havaittavissa maanpinnalle erottuvia rakenteita. Koekuopassa oli pintaturpeen alla noin 15 cm:n paksuinen liejun ja hajonneen kasvinjätteen sekainen kerros – mahdollinen tulvakerros. Tämän alapuolella oli noin 15 cm:n paksuinen noensekainen kerros, jossa oli hiekan ja luonnonkivien lisäksi runsaasti palaneen kiven murskaa, palanutta savea ja palaneita luunsiruja. Havainnot viittaavat siihen, paikalla on tulisijan jäännökset, todennäköisesti historialliselta ajalta.

Lapion kohdalla koekuoppa 10, jossa havaittiin tulisijan jäännöksiä. Kuvattu lounaaseen. Kuva: T. Sepänmaa.

Hutunniemi 2 – historiallisen ajan asuinpaikka-alue

Alueella havaittiin 37 kappaletta pelkistä kivistä tehtyjä pääasiassa pyöreähköjä tai soikeita kivikasoja, kooltaan 1,5 x 1,5 – 4 x 5 m:n välillä, korkeudeltaan keskimäärin alle puoli metriä, maksimissaan noin metrin. Kyseessä ovat selvästi viljelyyn liittyvät raivausröykkiöt.

Lisäksi alueella havaittiin kolme kappaletta kiven ja maan sekaisia kumpareita, jotka ovat tulisijojen – uunien tai kiukaiden jäännöksiä (RP:t 1 – 3).

RP1:

N 6954755 E 700099. Selvästi erottuva suorakaiteen muotoinen rakennuksenpohja maaperustuksilla, koko n. 6 x 5 m, uuni (halk. n. 2,5 m) rakennuksen luoteiskulmassa. Rakennuksen pohjan keskikohdalle tehdyssä koekuopassa (kk 1) todettiin noensekaista maata, palanutta savea sekä vanhanaikainen taottu rautanaula (löydöt jätettiin koekuoppaan). Tulkinta: asuinrakennuksen jäännös.

Rakennuksenpohja (RP1). Lappo perustuksen kaakkoiskulmassa. Kuvattu pohjoisluoteeseen. Kuva: T. Sepänmaa.)

RP2:

N 6954764 E 700148. Noin 2 x 2 m:n laajuinen ja noin 0,8 m korkean kiven ja maan sekainen kumpu, jossa myös yksi läpimitaltaan yli 0,5 m:n kokoinen maakivi. Kohdalla ei ollut havaittavissa rakennuksenperustuksia, mutta kyläkin raivauskivikasoja aivan tuntumassa. Kummusta noin 1 m pohjoisluoteeseen tehdyssä koekuopassa (kk 2) havaittiin noki-maata, palaneita kiviä ja palanutta savea (löydöt jätettiin koekuoppaan). Tulkinta: uuni tai kiuas – asuinrakennuksen tai riihen.

Uunin tai kiukaan jäännökset (RP2), lappo jäännösten päällä. Kuvattu itään. Kuva: T. S.

RP3:

N 6954726 E 700050. Noin 3 x 3 m:n laajuinen, korkeudeltaan noin 0,8 m, kiven ja maan sekainen kumpu. Kaakkoispuolella heikohkosti erottuva kuopanne, n. 3 x 2 m. Kuopanteeseen tehdyssä koekuopassa (kk 9) havaittiin noensekaista maata sekä 2 kpl vanhanaikaista ikkunalasia. Tulkinta: todennäköisesti asuinrakennus, ikkunalasin tyyppi viittaa varovasti arvioiden 1700-luvulle tai 1800-luvun alkupuoliskolle.

Kuvateksti: Mahdollisen rakennuksen pohjan ja uunin / kiukaan jäännökset (RP3). Lapio koekuopan 9 kohdalla, josta vanhanaikaisen ikkunalasin kappaleita. Kuvattu länteen. Kuva: T. Sepänmaa.)

Ikkunalasin kappaleita koekuopasta 9 rakennusjäänteen 3 alueelta. Vihertävä kirkas lasimassa, jossa hieman kuplia ja epätasaisuuksia. Paksuus n. 1,5 mm. Kuva: T. Sepänmaa.

Maavallit

Hutunniemen melko tasaista lakialuetta reunusti paikoin (ainakin pohjoisessa ja kaakossa) noin 152 – 153 m mpy korkeustasolla, suunnilleen luontaista törmää noudattaen matala maavalli. Valli on maan ja kiven sekainen, leveydeltään keskimäärin runsaan metrin (maksimissaan 2 m:n luokkaa), ja korkeudeltaan 20 – 30 cm. Länsiosassa se rajautui pohjoisen kautta todettuun talonpohjaan (RP1). Kyseessä on selvästi ihmisen tekemä raivausvalli – ei rantamuodostuma. Valli rajaa niemen lakialueen noin 120 x 130 m:n alalta ja sisäpuolelle reunalle rajautuvat ra-

kennuksenpohja 1 (RP1), toisen rakennuksen uunin tai kiukaan jäännökset (RP2) sekä 14 raivausröykkiötä. Vallin luoteiskulmalle, vajaa metri vallista kaakkoon tehtiin koekuoppa (kk 5), josta löytyi 2 liitupiipun varsikatkelmaa. Vallit on kartoilla esitetty vihreillä viivoilla. Tulkinta: talontonttiin ja viljelysaloihin liittyvät raivausvallit.

Luoteista raivausvallia koekuopan 5 kohdalta etelään. Kuva: T. Sepänmaa

Kaakkoista raivausvallia itäkoilliseen. Kuva: T. Sepänmaa.)

Raivausvallin luoteiskulmalle tehdystä koekuopasta (kk 5) löytyneet liitupiipun varsikatkelmat. Kuva: T. Sepänmaa.)

Kuopanne_2

N 6954923 E 700056. Aivan alueen luoteisosassa, erillään tiheimmästä raivausröykkiöalueesta, havaittiin loivasti luoteeseen viettävässä rinteessä oleva pitkänomainen kaivanto, pituudeltaan noin 3,5 m, leveydeltään noin 1 m ja syvyydeltään korkeintaan noin 0,5 m (KU2). Tulkinta: kyseessä lienee naurishauta.

Pitkänomainen kuopanne (KU2) – mahdollinen naurishauta – itään. Kuva: T. Sepänmaa.

Tutkimusalueen pohjoisosa

Pappilanvaaran länsirinteen ja Ilomantsinjärven välinen osa tutkimusaluetta on jyrkäkkösti länteen viettävää moreenirinnettä. Alue rajautuu idässä peltoalueisiin, jotka metsäisestä rantavyöhykkeestä erottaa peltoalueen raivausvalli, jossa on runsaasti peltoalueelta aivan ilmeisesti myös koneellisesti raivattuja kiviä. Lähtökohtaisesti tärkein kysymys tämän alueen suhteen oli, voisivatko peltoalueella olevat muinaisjäännökset – oletetut kirkkojen ja haudausmaiden paikat (lähinnä MV:n muinaisjäännösrekisterin kohde Kirkonkylä Pappilanvaara) sekä vanhojen talojen paikat ulottua rinteelle.

Tämä rinnealue on peltoalueelta rannan tuntumassa kulkevalle purupohjaiselle väylälle asti ojitettu – silmämääräisesti päätellen koneellisesti – viimeisten muutaman vuosikymmenen kuluessa. Lisäksi alueen poikki kulkee suunnilleen etelä – pohjois -suunnassa sähkölinja, jonka alla on muutaman metrin levyinen maastoon koneellisesti raivattu huoltolinja, joka näyttää olevan käytössä myös hiihtolatuna. Kaiken kaikkiaan vaikutti siltä, että kyseiseltä alueelta ei ainakaan ehjiä muinaisjäännöksiä olisi löydettävissä. Inventoinnissa havaittiin alueen sekä pohjois- että eteläpäässä pienet raivausröykkiöt. Näillä ei inventoijien tulkinnan mukaan ole suojelu- tai tutkimusarvoa. Rinnealue oli pääasiassa jyrkkä, mutta sen pohjoisosassa oli muutaman kymmenen neliömetrin hieman loivempi alue, jonka voisi olettaa olevan soveltuvan yhtäältä rantasidonnoisille pyyntikulttuurien asuinpaikoille – toisaalta historiallisen ajan maatalousasuinpaikoille. Tälle alueelle tehtiin yksi koekuoppa (kk 13), josta ei todettu merkkejä muinaisjäännöksistä.

Ojituksilla ja muilla raivauksilla tarvelty osa tutkimusalueesta on merkitty raportin karttoihin violetilla viivalla ja selityksellä ”ojitettu alue”. On todennäköistä, että tällä alueella ei ole ainakaan merkittävässä määrin säilynyt kiinteitä muinaisjäännöksiä. Mainittakoon kuitenkin, että varsinkin

Karjalassa (ortodoksisen kulttuurin piirissä), sekä kristillisiä kalmistoja että myös talonpaikkoja saattaa sijaita hyvinkin jyrkässä rinteessä.

Mahdolliset laiturinpaikat

Pappilanvaaran laelta länteen Ilomantsinjärven rantaan johtaa kulku-ura, joka karttapohjalle on merkitty ohuella katkoviivalla. Tämä ura on Saloheimon (1971 a ja b) isojakokarttojen perusteella tekemiensä peitepiirrosten mukaan ollut olemassa jo isojaon aikaan (v. 1845). Viitteellisten, mutta arkeologisesti todistamattomien seikkojen perusteella, uran ja Pappilanvaaran laki-alueen varrella tai kulku-uran lähialueella on sijainnut Ilomantsin varhaisimmat kirkot.

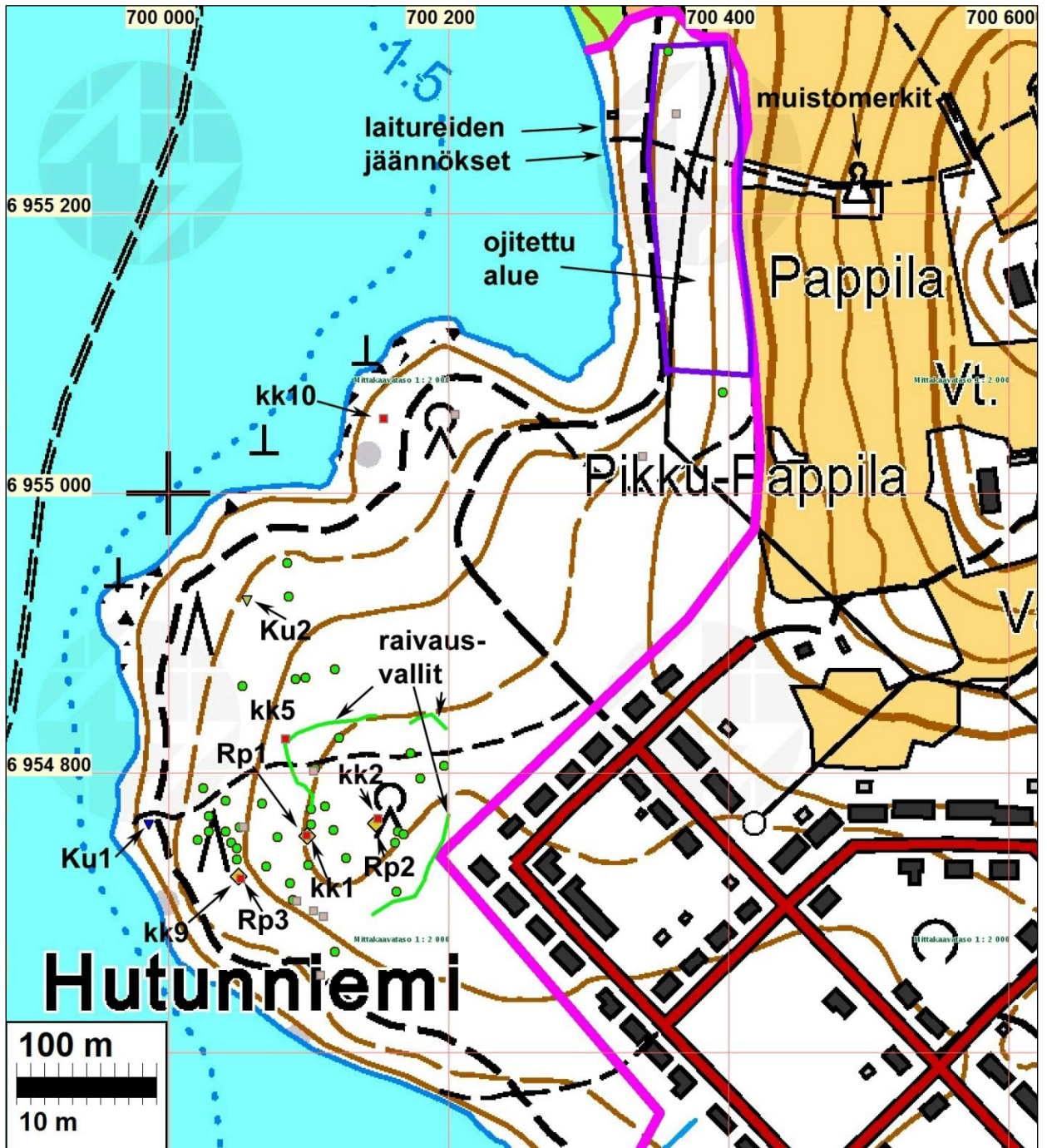
Joka tapauksessa ura, joka aivan ilmeisesti on sama, mikä on isojakokartalle merkitty, johtaa Ilomantsinjärven rantaan kohdalle, jossa nykyisin on soutuveneille tarkoitettu venevalkama. Valkaman sekä pohjois-, että eteläpuolilla on noin 10 m:n etäisyydellä toisistaan sijaitsevat, runsaan 10 metrin pituiset suurehkoista kivistä tehdyt järveen johtavat kivisärkät. (Kartoilla merkinnällä "Laitureiden jäännökset"). On mahdollista, että kohdalla on ollut Papinvaaran asutukseen liittyvä veneranta ehkä satoja vuosia. Mikäli oletus siitä, että Ilomantsin varhaisimmat kirkot ovat sijainneet Pappilanvaaran länsiosassa pitää paikkansa, on hyvin mahdollista, että myös laajempaan asutukseen liittyvä kirkkoranta on sijainnut juuri tällä kohdalla.

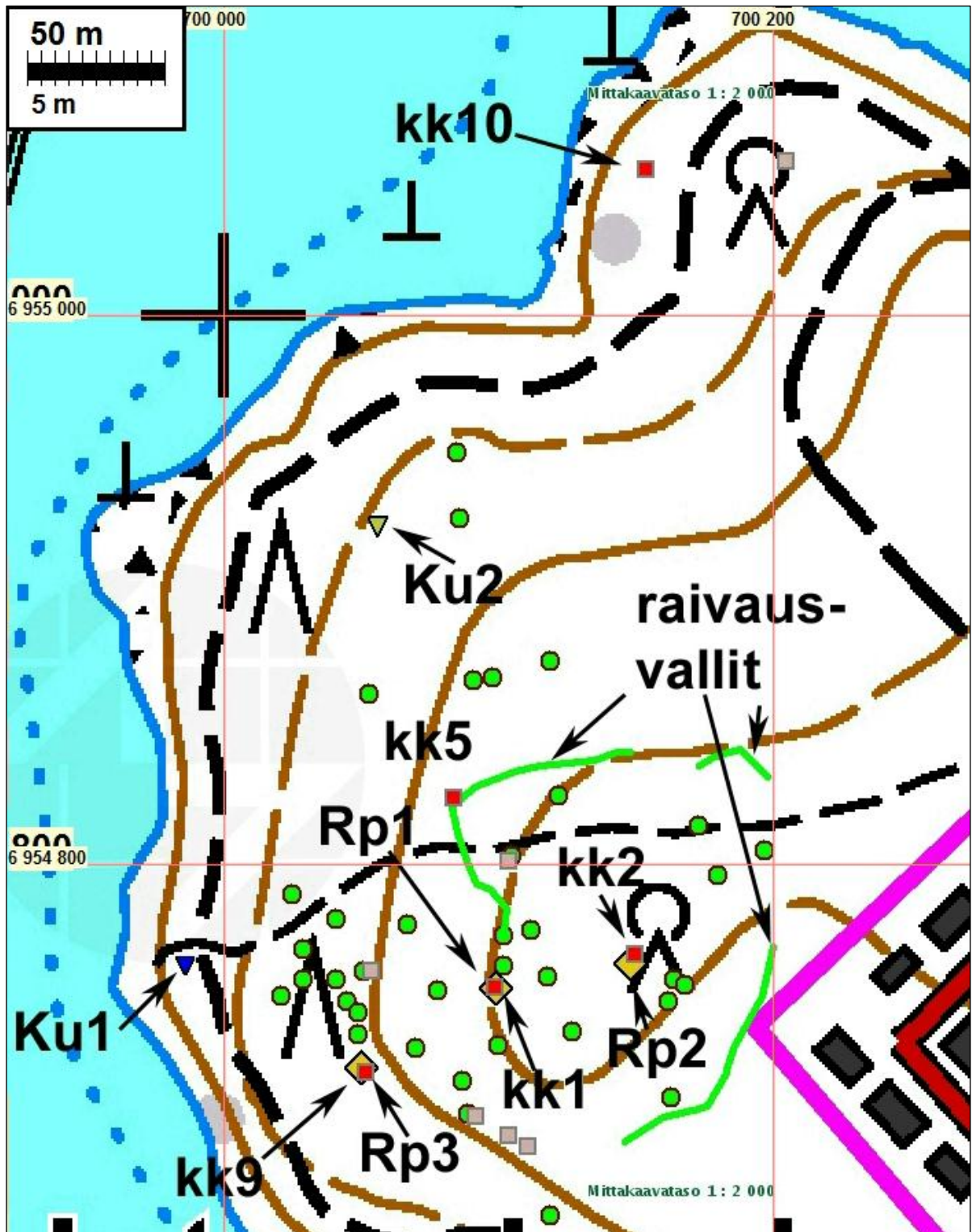
Se seikka, ovatko paikalla tällä hetkellä näkyvät kivirakenteet jäännöksiä alueen vanhimpaan asutukseen ja mahdollisesti varhaisimpiin kirkkoihin liittyviä, ei tämän inventoinnin yhteydessä ollut selvitettävissä. On hyvin mahdollista, että aluetta on vielä viime vuosikymmeninä perattu ja muokattu. Joka tapauksessa kohta vaatinee lisätutkimuksia tai ainakin dokumentointia ennen muokkaamista.

Mahdollisia laitureiden jäännöksiä. Kuvattu länteen. Kuva: T. Sepänmaa.

Havaintokartta

Hutunniemi ja Hutunniemi 2 – luettelo maastohavainnoista

Koekuopat:

Nro	N	E	löydöt
1	6954755	700099	Pal. savea, naula - ei talletettu
2	6954767	700150	Pal. kiviä, pal. savea - ei talletettu
3	6954802	700105	

4	6954761	700054		
5	6954824	700084	Liitupiipun varsikatk. 2 kpl - talletettu	
6	6954708	700092		
7	6954701	700104		
8	6954697	700111		
9	6954724	700052	Ikkunalasia 2 kpl - talletettu	
10	6955053	700154	Pal.savea, pal luuta, pal. kiviä - talletettu	
11	6954655	700109		
12	6955026	700339		
13	6955271	700363		
14	6955056	700205		

Maanpinnalle havaitut rakenteet:

Raivausröykkiöt:

N	E	koko (m)	huom.
6954803	700105	3 x 3	
6954774	700102	2,5 x 2,5	
6954759	700118	2 x 2	
6954758	700164	3,5 x 2,5	Isohkoja kiviä
6954756	700168	2 x 2	
6954750	700162	4 x 3	
6954796	700180	4 x 4	
6954814	700173	2 x 3	
6954874	700119	2 x 2	
6954709	700089	1,5 x 1,5	
6954721	700087	1,5 x 1,5	
6954950	700085	1,5 x 1,5	
6954761	700051	2 x 2	
6954862	700053	2 x 2	
6955072	700396	2 x 2	
6954715	700163	2 x 2	
6954672	700119	2 x 2	
6954739	700127	2 x 2	
6954926	700086	2 x 2	
6954789	700025	2 x 3	
6954738	700049	2 x 4	
6954750	700045	3 x 2	
6954758	700029	3 x 2	
6954752	700021	3 x 3	
6954868	700098	3 x 3	
6954746	700049	3 x 3	
6954805	700197	3 x 3	
6955316	700357	3 x 3	
6954733	700070	3 x 3	
6954754	700078	3 x 4	
6954867	700091	3 x 4	
6954825	700122	3 x 5	
6954734	700100	4 x 3	

6954778	700067	4 x 4	
6954780	700041	4 x 4	
6954758	700041	4 x 4	
6954769	700029	4 x 5	
6954776	700112	3 x 3	
6954763	700102	3 x 4	

Rakennuksenpohjat ja / tai uunit:

N	E	koko (m)	huom.	nimi
6954755	700099	6 x 5	uuni NW-kulmassa	RP1
6954764	700148	2 x 2 x 0,8	= uuni tai kiuas – ei selvää perustusta	RP2
6954726	700050	3 x 3	= uuni tai kiuas – epäselvä perustus itäpuol.	RP3

Kuopanteet:

N	E	koko (m)	huom.	
6954763	699986	3 x 2,5	(= hiilihauta?)	KU1
6954923	700056	3,5 x 1 x 0,5	(= naurishauta?)	KU2

Matalat maavallit (= raivattujen alueiden rajat) on esitetty raportin kartoilla viivoina.

Pappilanvaaran alueen muinaisjäänökset

Ilomantsin ortodoksinen pääkirkko sijaitsi Pappilanvaaralla ilmeisesti jo 1400-luvulla ja edelleen 1700-luvun lopussa (Björn 1991:375–378). Vertaamalla Petterssonin (1945:43; myös Björn 1991:399) julkaisemaa 1700-luvun jälkipuolen karttaa vuoden 1801 luterilaisen pappilan tiluskarttaan (D15:7/24-29 Ilomantsi, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Kansallisarkisto) voidaan todeta, että ortodoksikirkko on ainakin 1700-luvun jälkipuoliskolla sijainnut Pappilanvaaran lakialueella, korkeimmalla kohdalla tai sen välittömässä läheisyydessä. Myös Petterssonin (1945:43) kirjaama perimätieto sijoittaa 1700-luvun jälkipuolen ortodoksikirkon nykyisen luterilaisen pappilan (peruskartan Pappila) pihamaalle, siis vaaran korkeimmalle kohdalle.

Ismo Björnin (1991:386) mukaan kylän ”vanhin tunnettu” ortodoksinen hautausmaa sijaitsi vanhan ortodoksikirkon vieressä. Ainakin 1700-luvun jälkipuoliskon osalta tiedon vahvistaa Petterssonin julkaisema em. kartta (Pettersson 1945:43), jossa ortodoksikirkko on kalmiston itäreunassa, siis Pappilanvaaran lakialueella sekin.

Muinaisjäänösrekisterin tietojen mukaan ortodoksikalmiston todennäköinen sijainti olisi Pappilanvaaran länsirinteellä, noin 150 metriä laesta lounaaseen. Tieto perustunee luulöytöjä koskeviin suullisiin tietoihin. Mikäli ne pitävät paikkansa, ne kuvastanevat paremminkin kalmiston laajuutta kuin sen yksiselitteistä sijaintia – huomattakoon myös, että muinaisjäänösrekisterin koordinaattitiedoissa (vuoden 2012 tilanne) kohde on sijoitettu noin sata metriä etelämmäs kuin Suur-ilomantsin ortodoksikalmistoja koskevan tutkimuksen kartassa (Anttonen 1996:86; tässäkin koordinaatit kuten muinaisjäänösrekisterissä). Anttonen kartan sijaintitieto sopisi koordinaattitietoja paremmin tässä kuvattuun historiallisten karttojen analyysiin.

Ilomantsin luterilainen kirkko sijaitsi 1700-luvun jälkipuolella melkein kiinni ortodoksikirkossa; luterilaisen pyhäkön vieressä, suurimmaksi osaksi sen eteläpuolella, oli siihen liittyvä hautausmaa (Pettersson 1945: 43, kartta; Björn 1991:399–400). Sitä edellinen kirkko hautausmaaineen

näyttää sijainneen idempänä, karkeasti noin sadan metrin päässä 1700-luvun jälkipuoliskon kirkosta (Pettersson 1945:43, kartta). Tähän sopinee tieto, jonka mukaan vanhin luterilainen hautausmaa olisi sijainnut ”Pappilanvaaran juurella” (Björn 1991:399, 408).

Iloantaan luterilaisen pappilan vuonna 1801 mitattu tiluskartta (Iloanta, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Kansallisarkisto D15:7/24-29)

Edellä kuvatut muinaisjäännökset ulottunevat Pappilan nykyisen tilusrajan ulkopuolelle pihapiirin kohdalla kaakossa ja etelässä. Niiden ulottuminen lännen suunnassa nykyisen peltoalueen länsipuolelle vaikuttaa topografian ja edellä esitetyn perusteella epätodennäköiseltä, mutta täysin mahdotonta se ei ole.

Kuten edellä jo todettiin, Isonjaon aikaan (1845) vaaralla oli lukuisia talonpoikaistaloja; tässä – vanhimmissa tarkoissa kartoissa esille tulevassa – vaiheessa alueen talot ovat sijainneet noin 165 metrin mpy korkeuskäyrän yläpuolella ja vähintään 200 metrin päässä Iloantaanjärven rannasta (ks. Saloheimo 1971b:5).

Osa alueen historiallisesta asutuksesta kuului säätyläisille: luterilainen pappila, joka sijaitsi vaaralla viimeistään 1700-luvulla, on muodostettu vuonna 1661 yhdistämällä kolmen talonpojan maat (Björn 1991:410). Myös ortodoksinen virkatalo sijaitsi ainakin 1600-luvulla Pappilanvaaran etelärinteellä (Björn 1991:387).

Vuoden 2012 kenttätöiden aikana todettiin, että historiallisten lähteiden analyysin avulla saatu kuva alueen muinaisjäännöskannasta vaikuttaa myös topografian perusteella loogiselta. Pappilanvaaran rinnepellot olivat kasvipeitteisiä, eikä niiltä saatu uusia maastohavaintoja.

Hotelli-kuntoutuskeskus Pääskynpesän alue

Edellä mainitun vuonna 1801 mitatun luterilaisen pappilan tiluskartan perusteella (ks. yllä) pitäjän luterilainen hautausmaa on (ilmeisesti 1700-luvun lopussa) ulottunut aivan nykyisen kuntoutuskeskuksen kohdalle (kartan numero 318a, karttaselitteessä Gamla Begravnings plan – ”plan” tarkoittanee tässä ”kenttää” eikä suunnitelmaa, koska myös käytöstä jo pois jäänyttä ”ikivanhaa” hautausmaata kuvataan samalla sanalla). Hautausmaahan liittyviä arkeologisia havaintoja ei ole, eikä sen täsmällistä laajuutta tai säilyneisyyttä tiedetä. Uusia havaintoja ei tämän tutkimuksen yhteydessä siis saatu.

Todettakoon, että Ismo Björn (1991:366) mainitsee luita löytyneen kirkonkylästä myös Heikkilän ja Kainulan talojen väliseltä alueelta. Talojen sijaintia ei inventoinnin yhteydessä saatu selvitettyä.

Tulkinnat

Hutunniemi ja Hutunniemi 2

Isonjaon kartalle (1845) on paikalle merkitty Hiltula-niminen talo (Saloheimo 1971b:5). (Tätä raporttia tehdessä isojakokarttaa Hiltulan talon kohdalta ei valitettavasti ollut käytettävissä, joten tässä yhteydessä käytetään Saloheimon peitepiirrosta alueesta.) Tila on merkitty vielä 1800-luvun puolivälin pitäjänkarttaan (karttalehti 4244 01, Kansallisarkisto). Tähän karttaan paikalle on merkitty talo ja talon ympärille kellanruskealla viivalla rajattu alue, ilmeisesti raivatua aluetta merkitsemään. Vuonna 1940 painetussa topografikartassa (täydennysmittaukset vuodelta 1931) paikalla ei enää ole asutusta. Suurin osa alueesta on tuolloin kuvattu valkoisella, joka tarkoittaa peltoalueita, alueen etelä- ja lounaisosa on merkitty pensaikoksi. Hiltulan tila on siis ollut asuttu ainakin vielä 1800-luvun puolivälissä, mutta se on huomattavasti vanhempi, sillä se mainitaan autiona jo vuonna 1730 (Björn 1991:615). Tällä perusteella vaikuttaa todennäköiseltä, että se on ollut olemassa jo 1600-luvulla, mahdollisesti jo varhemminkin.

Historialliseen asutusvaiheeseen liittyen on vaikea sanoa, mihinkä kohtaan tilan käyttöhistoriassa maastotöissä havaitut rakenteet kuuluvat. Koska esimerkiksi tulisijallisia rakennusjäännöksiä havaittiin useita (3 tai 4 kappaletta – RP:t 1 – 3, kk 10), jäännökset saattavat olla eri-ikäisistä käyttövaiheista.

Kenttätöiden tehneiden arkeologien näkemys on, että historiallisen ajan muinaisjäännöksen (Hutunniemi 2) rajat maanpinnalle havaittavien rakenteiden perusteella tuli varsin hyvin selvitettyä. Marraskuun alun talvisissa olosuhteissa kenttätöiden jatkaminen useankaan päivän inventoinnilla ja koekuopituksella alueella ei olisi tuonut merkittävää lisätietoa muinaisjäännösalueiden laajuuksista – eikä missään nimessä luotettavasti.

Koska Hutunniemi 2 ei ilmeisesti ole autoitumisensa jälkeen ollut peltona tai rakennusalueena, sitä on luonnehdittava hyvin säilyneeksi historiallisen ajan asuinpaikaksi.

Jo ennen kenttätöitä tiedettiin, että rantavyöhykkeellä sijaitsevan kivikautisen asuinpaikan laajuutta ei tässä tutkimuksessa pystyittäisi selvittämään. Lähtökohtaisesti oli selvää, että rantavyöhykkeellä tulisi tehdä tiheäkö koekuopitus (esim. 10 m:n topografisesti sovelletussa ver-

kostossa), sitä täydentämään pintahavainnot avoimelta rantakaistaleelta sekä lisäksi koekairauksia. Talven tulosta johtuen edes tämän tutkimuksen aloittamiseen ei ollut mahdollisuutta.

Kuten edellä todettiin, ainakin maanpäällisten muinaisjäännösrakenteiden osalta (koskee lähinnä historiallisen ajan muinaisjäännöksiä) - alue saatiin kuitenkin kattavasti tutkittua ja historiallisen ajan muinaisjäännösalueen laajuus selvitettyä. Kivikautisen asuinpaikan osalta havaintoja tehtiin pääasiassa silmämääräisesti maaston muotojen ja maaperän suhteen. Näiden havaintojen perusteella arvioitiin alue, joka on todennäköisintä kivikautista asuinpaikka-alueetta ja jolle jatkotutkimuksissa koekuopitukset tulisi painottaa. Varmuuden vuoksi koekuopituksia on syytä tehdä myös hieman laajemmalla alueella.

[Tulkintakartassa](#) on merkitty inventoijien pääasiassa maanpinnalle näkyviin rakenteisiin perustuva tulkinta historiallisen asuinpaikan rajoista sekä topografiaan perustuva oletus kivikautisen asuinpaikan laajuudesta. Varsinkin jälkimmäinen olisi syytä varmentaa koekuopituksella, viimeistään ennen alueelle rakentamista. Kartalle on myös merkitty koekuopan 10 kohta ympäristöineen erillisenä alueenaan (ilm. historiallisen ajan tulisijan / rakennuksen paikka), joka on selvä kiinteä muinaisjäännös. Kohteina, jotka vaativat lisäpohdintaa muinaisjäännösstatuksen, mahdollisten jatkotutkimusten ja suojeluarvon suhteen on lisäksi merkitty alueen pohjoisosassa sijaitsevat mahdolliset laiturinpaikat sekä kaksi erillistä raivausröykkiötä. Kohteiden suoja-alueiden rajaukset on tehty todettujen muinaisjäännösten turvaamiseksi laajentamatta aluetta perusteettomasti.

Hiltulan talo on tässä tutkimuksessa selvitettyjen tietojen perusteella siis autioitunut joskus vuosien 1850–1931 välillä. Tilan autioituminen ja edeltänyt asutuskehitys ainakin 1700-luvulle asti olisivat todennäköisesti kohtalaisen helposti ja luotettavasti selvitettävissä historiallisen asiakirja-aineiston perusteella. Tämä ei kuitenkaan ollut inventoinnin ja muinaisjäännösalueen rajauksen kannalta olennainen selvitettävä asia.

Pappilanvaaran ja Pääskynpesän alue

Pappilanvaaran 1600–1700-lukujen kirkkorakennusten ja hautapaikkojen tässä kuvattua jonkin verran tarkempi paikallistaminen ja laajuuden määrittäminen olisi todennäköisesti mahdollista aluetta koskevien historiallisten asiakirjojen ja karttojen perusteellisella analyysillä. Pappilanvaaran vanhimman maankäytön osalta tutkimus vaatisi laajoja arkeologisia koekaivauksia, sillä ei ole varmaa tietoa, missä 1700-luvun alkua vanhemmat kirkot ja hautapaikat ovat sijainneet. Sijainnin osalta ei toisaalta ole tiedossa konkreettisia syitä olettaa epäjatkuvuuttakaan.

Pappilanvaaran historiallista ja arkeologista arvoa lisää se, että kirkollisten kohteiden lisäksi siellä on sijainnut myös runsaasti vanhaa asutusta – josta myös muinaisjäännösrekisterin kohde Kirkonkylä Kirkonpelto epäilemättä on peräisin. Veijo Saloheimon (1971a:33) arvion mukaan juuri Pappilanvaara on ollut Ilomantsin kylän vanhin asuttu osa. Suuri osa vaaran vanhasta asutuksesta on nykyisin jo jäänyt uudemman taajama-asutuksen alle.

Pappilanvaaran alueella on siis runsaasti eri ikäisiä ja tyyppisiä historiallisen ajan muinaisjäännöksiä. Nyt tehdyn tutkimuksen kannalta olennaista oli, ulottuisivatko Pappilanvaaran alueen muinaisjäännökset tutkimusalueelle. Inventoinnissa saatujen havaintojen perusteella ainakaan ehjää muinaisjäännösalueetta ei näiltä osin näytä ulottuvan varsinaiselle tutkimusalueelle – huomattakoon kuitenkin 1700-luvun luterilaisen hautausmaan ulottuminen nykyisen kuntoutuskeskuksen kohdalle.

Tulkintakartta

Turku 18.12.2012

Ville Laakso

Timo Sepänmaa

Lähteet:

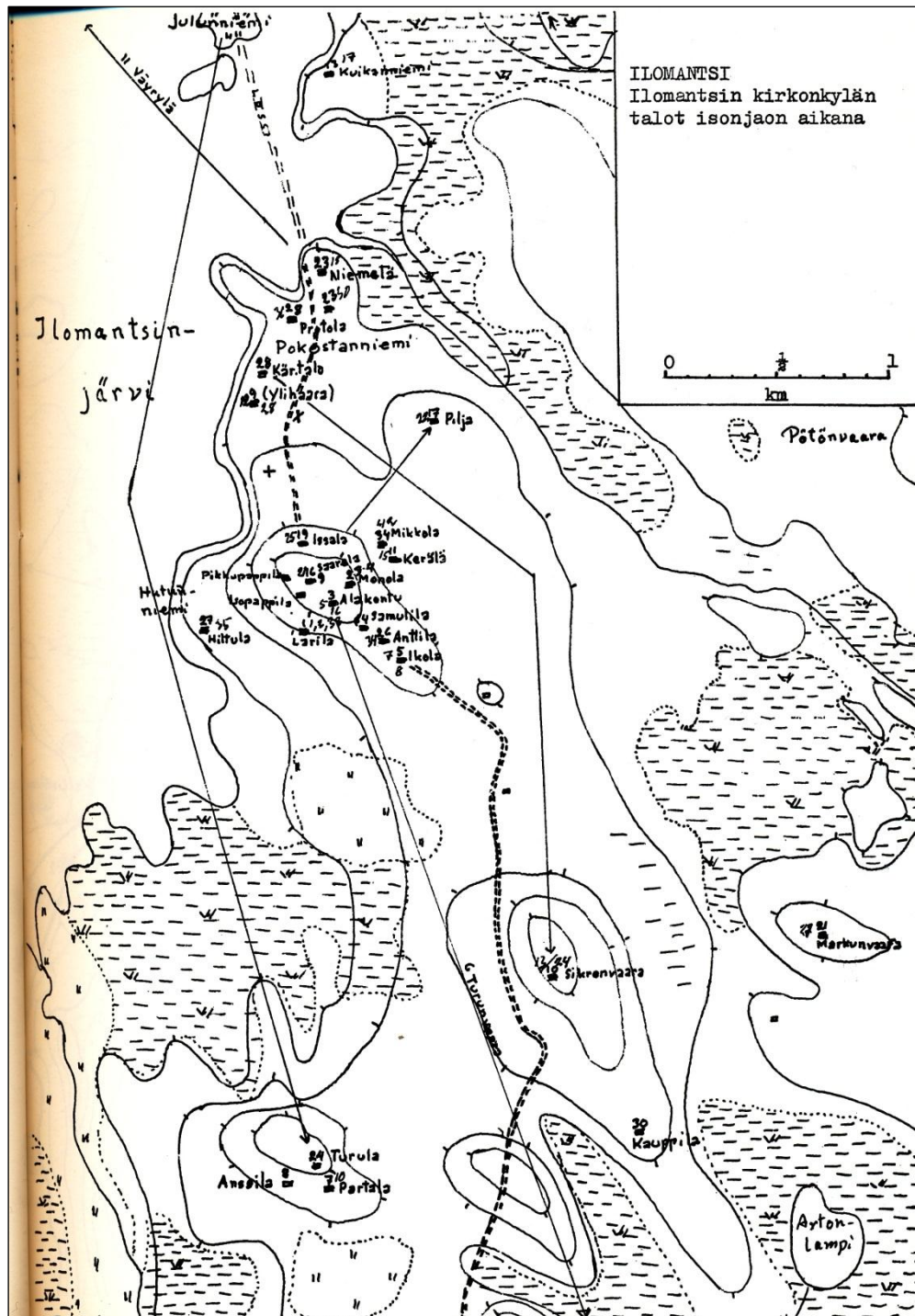
- Anttonen, Minna 1996: Suur-Ilomantsin ortodoksikalmistot. Painamaton pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, arkeologian laitos.
- Björn, Ismo 1991: Suur-Ilomantsin historia. Enon, Ilomantsin ja Tuupovaaran historia vuoteen 1860. Pieksämäki.

Petterson, Lars 1945: Ilomantsin kreikkalaiskatolisia kirkkoja ja tšasounia. Suomen Museo 1945:40–76.

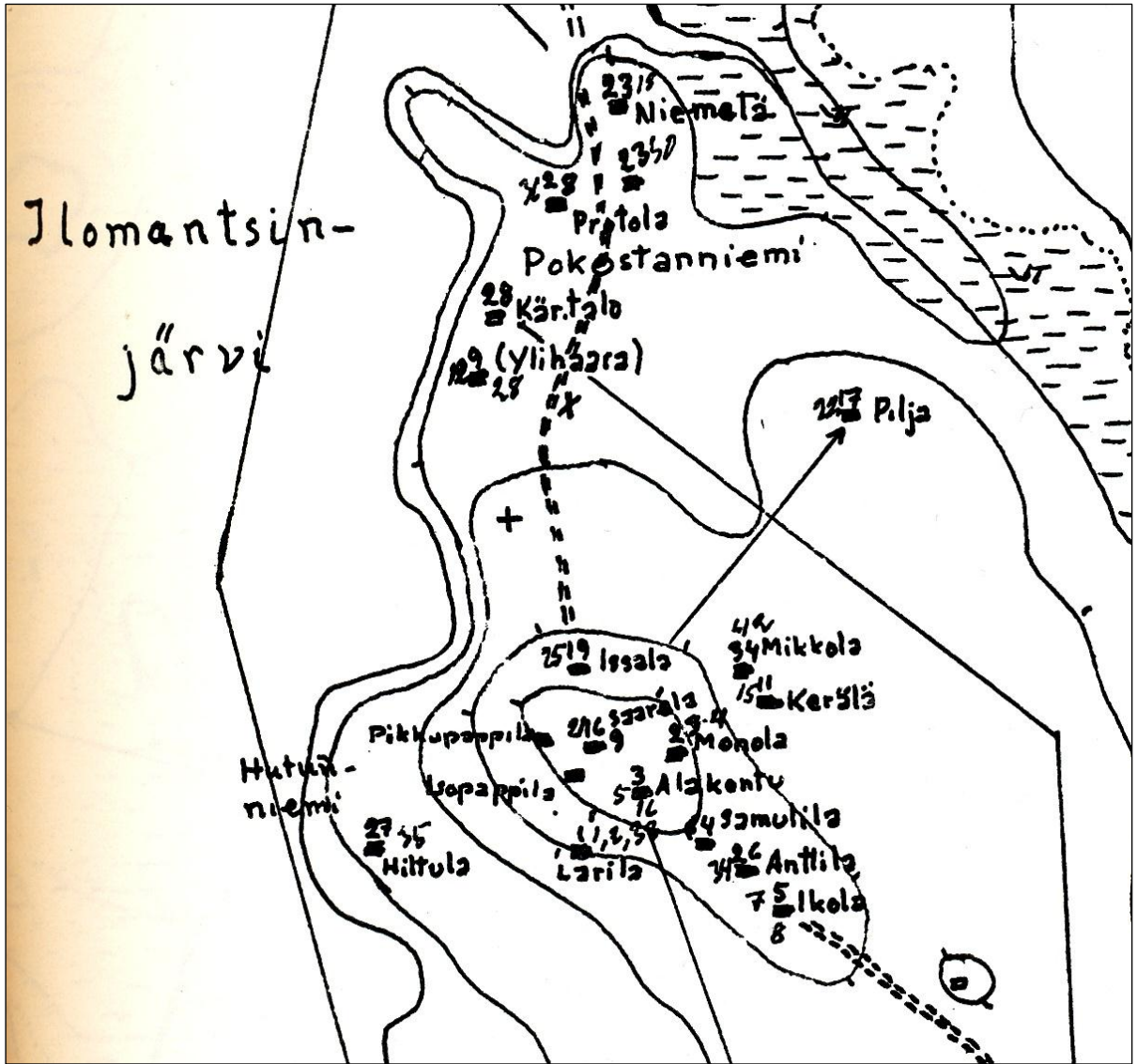
Saloheimo, Veijo 1971a: Pohjois-Karjalan asutusmuodot 1600-luvulla. Joensuun korkeakoulun julkaisuja A 2.

Saloheimo, Veijo 1971b: Pohjois-Karjalan asutusmuodot 1600-luvulla. Kylä- ja pitäjäkartat. Joensuun korkeakoulun julkaisuja A 2.

Vanhoja karttoja

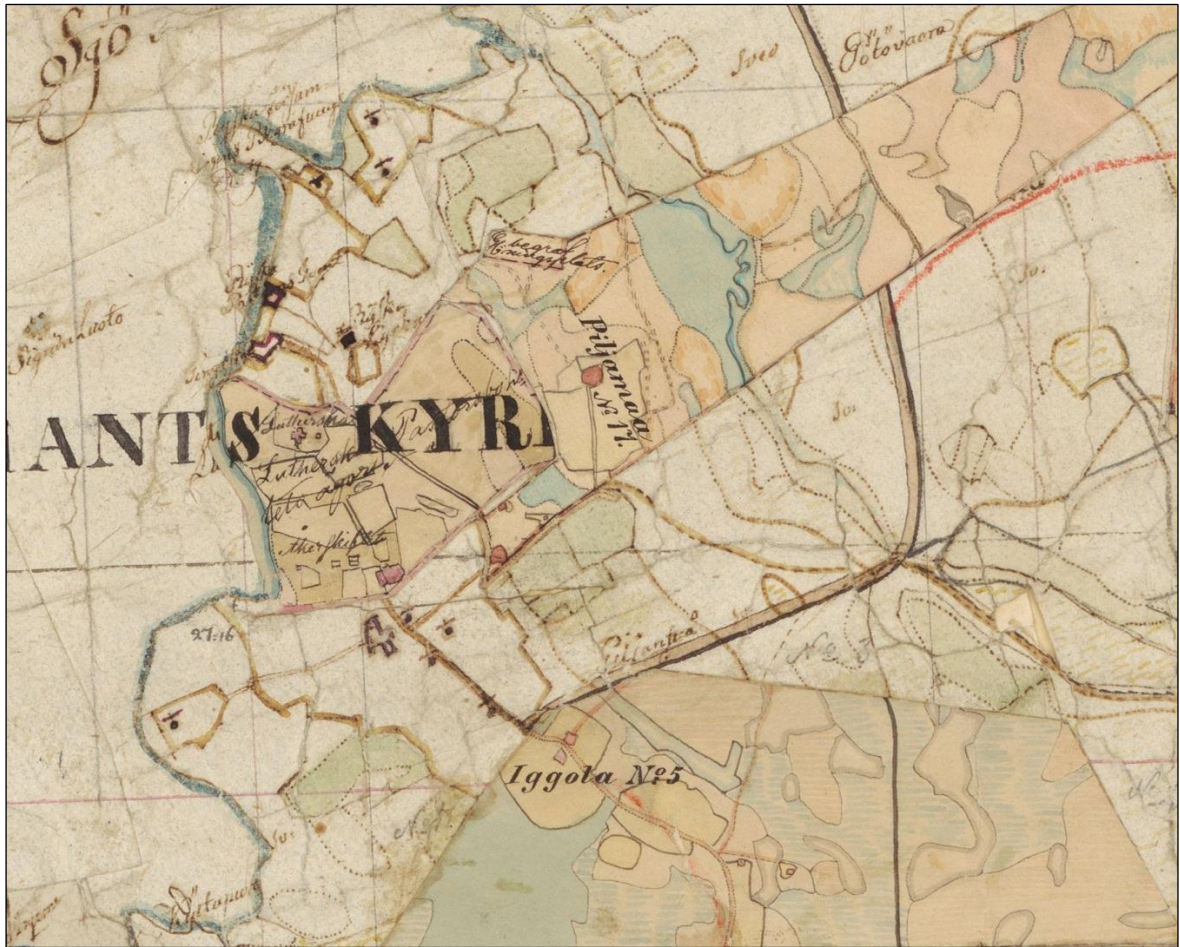
Saloheimon peitepiirros alueen isojakokartoista vuodelta 1845 (Saloheimo 1971) Seur. sivulla suurennos Hutunniemen kohdalta

(Saloheimo 1971, ote ed. sivun kartasta)

Ote v.1801 tiluskartasta (D15:7/24-29). Sama kuin s. 18.

Ote pitäjänkartasta vuodelta 1850.

Ote topografikartasta vuodelta 1940.